

Ruttkay, Alexander

Posledné pracovné výsledky stredovekej archeológie na Slovensku a problematika vývoja osídlenia v 9. až 13. storočí

Archaeologia historica. 1978, vol. 3, iss. [1], pp. 269-[281]

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139232>

Access Date: 31. 08. 2024

Version: 20240829

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Posledné pracovné výsledky stredovekej archeológie na Slovensku a problematika vývoja osídlenia v 9. až 13. storočí

ALEXANDER RUTTKAY

Pred šiestimi rokmi A. Habovštiak (1971) veľmi pregnantne charakterizoval a zhodnotil výsledky, ktoré dosiahla stredoveká archeológia na Slovensku od svojho konštituovania sa ako samostatná vetva archeológie a načrtnol problémy a úlohy, ktoré pred ňou v nasledujúcom období stoja. Pri príležitosti tejto konferencie je iste potrebné položiť si otázku, aké výsledky sa dosiahli v bádani od uvedeného súhrnu.

V posledných rokoch na Slovensku priam rapídne vzrástol počet odborníkov zameriavajúcich sa prevažne na archeologický výskum stredovekých pamiatok. Okrem Archeologického ústavu SAV, Archeologického ústavu SNM a Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody s dávnejšie vybudovanou bázou odborníkov, je to viacero väčších i menších múzeí, v ktorých výraznejšie vzrástlo zastúpenie stredovekej archeológie. T. č. aktívne pracuje v oblasti stredovekej problematiky na Slovensku 30 vysokoškolsky kvalifikovaných archeológov. Je to značný potenciál. Treba však hneď uviesť, že ide o rast extenzívny, a nie o vytváranie takej štruktúry, aká by sa žiadala z hľadiska rovnomernejšieho získavania poznatkov z jednotlivých sfér bádateľského záujmu stredovekej archeológie. Ide tu predovšetkým o zameranie (teda nie vždy o cieľavedomú študijnú špecializáciu) vyvolané celospoločenskými, regionálnymi, neraz i lokálnymi záujmami (prestavby mestských jadier, rozsiahle — možno nie vždy opodstatnené — úpravy stojacich architektúr a pod.), ktoré priam nútia ďalších a ďalších absolventov vysokých škôl po nástupe do praxe zamerať sa prevažne na výskum stredoveku. Súčasná náplň a zameranie štúdia však nezodpovedajú týmto reáliám.

Za terajšieho stavu ponuky a dopytu odborných síl i z hľadiska potrieb stredovekej archeológie sa vynára viac aktuálnych i prognostických úvah:

a) Spoločenská objednávka terénnych výskumov v najbližšom období, a zrejme i perspektívne, bude si vyžadovať, aby značná časť nových absolventov archeológie pracovala na výskume stredoveku, neskôr azda i v oblasti priemyselnej archeológie.

b) Je známe, že profilácia odborníka pre stredovekú archeológiu sa v značnej miere líši od požiadaviek kladených na študijné zameranie archeológov v starších obdobiach. Žiada sa preto zaviesť už na vysokej škole hlbšie štúdium problematiky i metodiky práce ďalších historických a iných na výskume stredoveku participujúcich vedných disciplín.

c) Problémom naďalej ostáva možnosť jednotnej organizácie bádania. Rezortizmus vedie k tomu, že úlohy v terénnom výskume na seba často nenadväzujú a že v teoretickej práci dochádza neraz k duplicite. Tieto javy vedú aj napriek veľkému vynaloženiu síl jednotlivcov k značným odborným stratám,

v efektívnosti práce sú teda značné rezervy. Z tohto hľadiska je veľmi sľubné, že sa pripravila nová koncepcia činnosti komisie pre stredovekú archeológiu na Slovensku. Komisia pracuje pri Archeologickom ústave SAV, sú v nej zástupcovia najvýznamnejších archeologických inštitúcií na Slovensku a prihliadajúc na koordinačnú funkciu AÚ SAV pre archeológiu, má táto komisia právne i fakticky celoslovenskú platnosť. Okrem doterajších posudkov o plánovaných terénnych výskumoch očakáva sa od nej predovšetkým zásadné slovo v súvisе so zameraním a úrovňou teoretických prác a s celkovou koordináciou práce stredovekej archeológie.

d) Pokiaľ ide o zavádzanie nových metód v práci, je zrejmé, že intenzívne vzrástla najmä kooperácia s rôznymi prírodovednými a technickými disciplínami v prospekcii (geofyzika), dokumentácii (napr. fotogrametria) a pri interpretácii (biologické disciplíny, metalografia).

V samotnej archeologickej bádateľskej činnosti treba vyzdvihnúť zatiaľ síce skromné, ale veľmi inšpirujúce začiatky uplatňovania nových metód kvantitatívnej analýzy. V stredovekej archeológii je zrejmalá snaha prehĺbiť komplexitu (Habovštiak, 1973b). Pri rozборе včasnostredovekých pohrebísk sa preverili možnosti demografie s využitím matematicko-štatistických metód (Dušeková, 1977).

e) So vzrastajúcou výskumnou kapacitou stredovekej archeológie výraznejšie vystupuje do popredia disproporcia v spolupráci s príbuznými historickými disciplínami. Veď počet historikov, národopiscov, jazykovedcov a architektov — nehovoriac už o historických geografoch — špecializujúcich sa na problematiku stredovekého Slovenska, je t. č. pomerne malý. Vznikli síce vynikajúce historické práce so základným, či už heuristickým, alebo metodicko-koncepčným významom aj pre prácu stredovekej archeológie. (Ratkoš, 1965; Kučera, 1974; Marsina, 1971), za súčasného stavu však chýbajú organizačné páky — ale napokon aj kapacity — potrebné na komplexné hodnotenie výsledkov početných nových archeologických výskumov z hľadiska makro — alebo mikroregionálnej problematiky. Platí to predovšetkým o historicko-geografickom výskume. Na základe výsledkov archeologických výskumov bude totiž potrebné dôkladne prehodnotiť viaceré v archeologickej i historickej spisbe donedávna zaužívané predstavy o charaktere stredovekej slovenskej krajiny a vychádzajúc z dôkladnejšej znalosti regionálnych pomerov zreteľnejšie vykresliť vzťah štruktúry a foriem osídlenia k prírodnému prostrediu a surovinovým zdrojom.

Na pozadí načrtnutých pracovných a organizačných problémov a úloh stredovekej archeológie v nasledujúcich odsekoch zhŕňam konkrétne vedecko-výskumné výsledky, ktoré sa dosiahli od roku 1971 na Slovensku.

Terénne výskumy s ťažiskom problematiky v 10. až 16. storočí sa uskutočnili na 41 lokalitách. Z toho v 18 prípadoch ide o viac ako jednosezónové odkrývky.

Najväčší objem prác sa zaznamenal na výskume stredovekých hradov. Preskúmali sa napr. také monumentálne hradné komplexy ako je Spišský hrad (Fiala—Vallašek, 1975), Devín (Plachá—Hlavicová—Keller, 1975), Trenčín (Nešporová, 1974; Fiala, 1977), Beckov (Kodoňová, 1974), v menších rozmeroch aj Strečno (Šedo, 1976), Stará Lubovňa (D. Čaplovič). V súčasnosti sa realizujú výskumy na ďalších historicky významných hradoch, napr. na Líkave (J. Hoššo) a Šariši (Slivka, 1977) a hradiskách, napr. Vyšehradné (Remiášová, 1976).

Kataster známych hradov na Slovensku sa rozrástol objavením z písomných prameňov neznámych objektov, ktoré zanikli ešte v priebehu stredoveku, nezachovali sa z nich prakticky žiadne povrchové stopy v teréne, a tak presná lokalizácia a určenie stavebnej a historickej charakteristiky sú nesporným úspe-

chom archeológie. Z výskumov na takýchto hradoch uvádzame aspoň Liptovský Starhrad — V. Hanuliak, Kližský hrad — Ruttkay, 1975a; Sitno.

Dlhší čas sa ako hiát v zameraní slovenskej stredovekej archeológie pociťoval nedostatok výskumov kláštorov. Systematickým výskumom, ktorý sa uskutočnil v areáli a okolí jedného z najstarších známych kláštorov na Slovensku v Hronskom Beňadiku, sa aspoň čiastočne a s veľmi podnetnými výsledkami splatil dlh tejto oblasti bádania (Habovštiak—Holčík, 1973). S problematikou kláštorov je zviazaný v značnej časti aj výskum v Krásnej nad Hornádom (Polla, 1976).

Len v malej miere však pokročil dopredu výskum mestských jadier, ktorému sa po realizácii výskumu v Kežmarku (Polla, 1971) systematicky venuje pozornosť nateraz vlastne len v Nitre (Chropovský, 1974), Bratislave (Polla, 1972, 1975b; Baxa), resp. v poslednom období čiastočne aj v Trnave (K. Mészárosová) a Hlohovci (Pastorek, 1976).

Sústavne, aj keď v porovnaní s objektívnou potrebou len s malými kapacitami, sa sledovala problematika zaniknutých osád. Organicky sem patria výskumy sídiel drobných feudálov, napr. Malá Mača (Habovštiak, 1972), Hubina (A. Ruttkay), Liptovská Mara (K. Pieta), Podtureň (Hanuliak—Pieta, 1976) a dedinskej sakrálnnej architektúry ako indikačného fenoménu pre výskum sídliskovej problematiky, napr. Budmerice (Egyházi—Jurovská, 1976), Nitrianska Blatnica (Ruttkay, 1975b), Modrany (Dušeková, 1975), Liptovská Mara (Hoššo, 1975), Brezovička (Budinský—Krička, 1971), Krásna nad Hornádom (Polla, 1976), Dolné Strháre (Drenko, 1976), Svinica (D. Čaplovič, 1976), Michalovce (J. Vizdal), Vinné (Polla, 1975a), Turčianska Blatnica—Sebeslavce (Slaninák, 1975).

Spomedzi výskumov v areáloch zaniknutých stredovekých osád s osobitným zreteľom treba spomenúť stavbou diaľnice vyvolanú e veľkým rozsahom na Slovensku dosiaľ nevidanú plošnú odkrývku osady z 11. a 12. stor. pri Slovenskej Novej Vsi (V. Mináč—J. Pavúk). Po prvýkrát tu bolo možné sústavnejšie sledovať aj priestorové členenie typickej nížinnej včasnostredovekej osady s rozptýlenou formou osídlenia.

Výskum stredovekých cintorínov má z hľadiska širšej historickej interpretácie význam za súčasného stavu poznania vtedy, ak možno urobiť odkrývku celej nekropole, alebo aspoň jej — z hľadiska štatistického zhodnotenia — reprezentatívnej časti. Tejto požiadavke zodpovedajú výskumy viacfázových včasnostredovekých pohrebísk v Ducovom (Ruttkay, 1976), alebo Čakajovciach (Rejholcová, 1975), najmä ak ich výsledky — ide o slovanské pohrebiská — porovnáme s výsledkami výskumov staromaďarských a tzv. belobrdských pohrebísk (napr. Rejholcová, 1976).

Novým prvkom v predmete bádania sú výsledky výskumov pravekej i stredovekej banskej ťažby na strednom Slovensku, a to najmä rudných ložísk v Španej Doline a Slovinkách (Točík, 1975).

Pokiaľ ide o teoretické spracovanie problémov, veľmi podnetným je monotematické spracovanie výskumu Bratislavského hradu (Štefanovičová, 1975) s novými postrehmi o historickom vývoji Slovenska v 10. a 11. stor. Uzavrelo sa aj spracovanie rozsiahleho výskumu Bratislava—Most (B. Polla). Rozbor štruktúry stredovekého osídlenia bývalej Tekovskej župy (Habovštiak, 1973a) znamená vlastne náčrt programu obdobného postupu aj v ďalších stredovekých historických regiónoch. Spomedzi prác venujúcich sa morfologickej a funkčnej analýze jednotlivých sídliskových a sídelných typov je najvýznamnejším ucelené spracovanie problematiky vežovitých hrádkov (Habovštiak, 1972).

Samostatný okruh v teoretickej oblasti tvoria tie práce, v ktorých sa sústre-

dil a zhodnotil tematicky uzavretý okruh prameňov hmotnej kultúry. Komplexná znalosť prameňov je jednou zo základných podmienok na to, aby bolo možné reálne a konkrétne charakterizovať jednotlivé oblasti materiálnej výroby i kultúrneho vývoja Slovenska v stredoveku a využiť získané poznatky na riešenie širších historických problémov. Takýmto aspektom zodpovedná práca o hlinených kotlíkoch v 11. až 13. storočí (Habovštiak, 1975), a o militáriách v 9. až 14. storočí (Ruttkey, 1975/1976). V súčasnosti sú rozpracované ďalšie podobné témy: syntéza stredovekého umeleckého remesla (Š. Holčík), jednotlivých oblastí kovárstva (M. Slivka a P. Baxa) a keramickej produkcie (J. Hoššo).

Tento stručný prehľad výsledkov sa dotýka prakticky všetkých oblastí práce stredovekej archeológie. Aj keď stav spracovania nových výskumov neumožňuje zatiaľ súhrnne zhodnotiť všetky aspekty a nové črty problematiky, predsa môžeme povedať, že zhusťujúca sa mozaika nášho poznania vytvára neraz úplne prekvapujúce obrazce, značne odlišné od ustálených názorov. Azda najmarkantnejšie sa táto doslova „prospektorská“ fáza v bádani prejavuje vo výskume vývoja Slovenska v 10. až 12. storočí, kde sa „historická spisba... stretávala v minulosti s ťažkými a zdanlivo neprekonateľnými prekážkami“ (Ratkoš, 1965, s. 141), a kde sa po skoro úplnom vyčerpaní písomných prameňov očakáva mnoho práve od archeológie.

Dlhý čas ovplyvňovala celú koncepciu dejín Slovenska po zániku veľkomoravského štátu a prakticky počas celého 10. stor. idea totálnej deštrukcie spôsobenej staromaďarským útokom, v dôsledku čoho vraj úplne zanikla staršia slovanská spoločenská štruktúra. Problém kontinuity tu nemohol prakticky vystúpiť, riešili sa skôr otázky tempa a spôsobu ústupu Slovanov do hôr. Územie Moravy a Slovenska sa posudzovalo z rovnakého aspektu (Chaloupecký, 1923, s. 295 n.). Analýza postavenia Slovenska v 10. a 11. stor. z hľadiska stretnutia mocenských záujmov nových včasnostredovekých štátov — Čiech, Poľska a Uhorska — priniesla viac cenných postrehov a hypotéz (prehľad Ratkoš, 1965, s. 141 a 142, no najmä 147 n.), nemohla však podstatnejšie prispieť k riešeniu vnútornej problematiky osídlenia Slovenska. Len ojedinele v sieti cudzích mocenských záujmov sa nahodili úvahy o vnútornom organizačnom členení slovanského obyvateľstva na Slovensku v 10. stor.; z hľadiska súčasného stavu bádania je tu pozoruhodná dávnejšia hypotéza o rozdrobení veľkomoravskej kniežatej moci v 10. stor. na menšie kniežatstvá (Bokes, 1946, s. 53—55). Takto sa vlastne dostala veľmi opatrne formulovaná otázka prežívania veľkomoravskej politickej štruktúry v rozdrobenej forme a otázka zbavenia politickej suverenity pomerne skoro do odbornej literatúry.

Predovšetkým rozvoj archeologického bádania po roku 1950 utvoril podmienky na nové a hlbšie prepracovanie naznačených problémov. Odráža sa to v marxistickej spise slovenských historikov, napr. v náčrte politických dejín Slovenska v 10. a 11. stor. (Ratkoš, 1965) alebo v prehľadnej práci o spoločensko-ekonomických pomeroch na Slovensku v 10. až 12. stor. (Kučera, 1974), ku ktorej dala azda najsilnejší impulz tvorivá diskusia o problematike včasnostredovekých služobných názvov (napr. Krajčovič, 1965; Kučera 1964; Heckenast, 1970). Aj keď nie je možné zatiaľ doložiť vznik služobníckej organizácie už vo veľkomoravskom období, predsa je zreteľné, že najstaršia skupina názvov služobných osád sa koncentruje na tých územiach Uhorska, ktoré boli súčasťou preduhorských slovanských politických útvarov (juhozápadné Slovensko a Zадunajsko).

Písomné pramene, a to vlastne až ďaleko do 12. stor., vrhajú výraznejšie svetlo len na historický vývoj juhozápadného Slovenska. Aké sú v tomto smere pracovné výsledky archeológie? 10. až 12. storočie je obdobím, v ktorom existu-

je duplicita bádania slovanskej a stredovekej archeológie. Sú tu značné rozdiel-
nosti v metodológii a metodike bádania, nehovoriac už o terminologických
otázkách. Tradičné nezrovnalosti v periodizácii i v terminológii vývoja v 9. až
12. stor. snaží sa riešiť nový návrh, ktorý spracoval kolektív odborníkov Arche-
ologického ústavu SAV a predkladá ho na diskusiu odbornej verejnosti. V ná-
vrhu sa ráta s odstránením spomenutej duplicity bádania a výskumná proble-
matika sa má chápať už od veľkomoravského obdobia ako proces súvisiaci
s otázkami počiatkov národných dejín, štátnosti a formovania sa ľudovej kultú-
ry stredovekej slovenskej národnosti. Keď sa problém postaví takto, výrazne
vystúpi do popredia základná línia výskumu — kontinuita slovanského osídle-
nia, materiálnej kultúry, sídlisk, ale i tých prvkov spoločenskej štruktúry,
ktoré sa nám javia v rámci včasnostredovekého štátu ako staršie slovanské.

Po vývodoch V. Chaloupeckého (1923) o sídliskovom vákuu pred 13. stor.
v prevažnej časti Slovenska slúžili nálezy z jednotlivých oblastí domnelého
slovenského pralesa ako apologetický dôkaz o tom, že aj také územia, ako napr.
Liptov alebo Spiš boli — aj keď len riedko — osídlené už dávnejšie pred prece-
ňovanou organizovanou kolonizáciou. Neskoršie výskumy priniesli v tomto
smere kvalitatívny zvrat. Dôkazom starobylého, a nie periférneho osídlenia
Spiša je v súčasnosti sa rozbiehajúci výskum slovanských hradísk a komplexu
sídlisk v Spišských Tomášovciach pri vstupe do Slovenského raja (B. Chropov-
ský—J. Béreš—P. Šalkovský). Výsledky tohto výskumu, podobne ako odkrývka
vo Vyšnom Kubíne na Orave (P. Čaplovič, 1976), alebo pri Vyšehradnom na
hornom Turci (Remiášová, 1976) a Divinke nad Žilinou (J. Moravčík) dovoľujú
predpokladať existenciu opevnených mocenských centier so širším sídliskovým
zázemím už od prelomu 8. a 9. stor. Nálezy z týchto lokalít súčasne dokazujú
plnú príslušnosť k okruhu veľkomoravskej materiálnej kultúry známej z juho-
západného Slovenska.

V súvisе s týmito objavmi opäť vystupuje do popredia otázka spôsobu obživy
a motivácie osídlenia týchto — podľa našich predstáv — na osídlenie
dávnym človekom nie veľmi vhodných miest. Zatiaľ možno hľadať len teore-
ticky odpovede v známych — aj keď všeobecných — faktoroch: exploatácia
rudných ložísk, komunikácie. Doteraz chýba dostatok údajov o tom, ako pre-
biehal vývoj kultúrnej krajiny na Slovensku. Ide tu predovšetkým o zmeny
v reláciách zalesnených a nezalesnených plôch. A. Habovštiak (1973a) poukázal
už na to, že tu nie je priamočiary vývoj a že sa striedajú obdobia progresu a re-
gresu, les ustupuje poliám a lúkam, potom znovu zaberá väčšie plochy. Tento
úkaz sme mohli sledovať napr. pri prieskume zalesneného mikroregiónu v oko-
lí Nitrianskej Blatnice (Ruttkay, 1975b). Príčiny týchto zmien však budú rôzne
— od miery umelého zásahu človeka až po klimaticko-hydrologické činitele.
V každom prípade osídlenie pomerne vysokých plôch nemožno vysvetlovať pau-
šálnymi vojensko-refugiálnymi účelmi, ale odpoveď treba hľadať v oblasti vý-
roby a sociálnej štruktúry. V prípade severného Slovenska je tento problém
z hľadiska metodiky spoločný aj niektorým starším kultúram, ktoré sú tu po-
merne intenzívne zastúpené (najmä badenská, otomanská a lužická kultúra
a púchovská kultúrna skupina).

Nové dôkazy intenzity a významu slovanského osídlenia hornatých oblastí
Slovenska nastoľujú pre archeológiu netradičné otázky aj v súvisе s vývojom
po rozpade Veľkej Moravy. Vystupuje tu v novom rúchu problém kontinuity
slovanského osídlenia, výrobných skúseností, estetických kritérií, ktoré by sa
preniesli kontinuálne z 9. do 10. a 11. stor. a boli by jedným zo zdrojov na vy-
tváranie ľudovej kultúry stredovekej slovenskej národnosti. Ide tu však aj
— a to nie v poslednom rade — o možnosť prechodu niektorých prvkov spo-
le-

čenskej štruktúry a nadstavbových javov do existenčného priestoru uhorského štátu.

Spomínam tu tieto prvky preto, lebo kontinuita veľkomoravských tradícií sa obvykle chápe jednotne z hľadiska známych politických hraníc veľkomoravského štátu. Praktické možnosti v 10. stor. boli však už iné. Jednotlivé časti bývalého štátu sa dostali do rozdielnych politických súvislostí. Napr. územie Moravy sa stalo čoskoro periférnou časťou českého štátu. Bývalé veľkomoravské centrá sa ukázali v novej situácii nevhodnými a spustli. V 10. a 11. stor. vznikli nové strediská, zodpovedajúce strategickým a hospodárskym záujmom Přemyslovcov. Tento stav dokazujú archeologické výskumy (napr. Pohansko—Břeclav, Mikulčice—Hodonín).

V praktickej archeologickej výskumnej činnosti a teoretickej práci pri skúmaní problematiky 10. a 11. stor. ostali na Slovensku pomerne dlho takmer jedinými známymi objektmi staromaďarské pohrebiská, tzv. belobrdské pohrebiská a radové pohrebiská. Osudy slovanského obyvateľstva v 10. stor. sa načrtávali prevažne v katastrofálnych rovinách.

Dlhoročný výskum v Nitre a na Bratislavskom hrade priniesol jednoznačné dôkazy o prežívaní a význačnom funkčnom postavení týchto bývalých veľkomoravských centier aj v stredoveku, a to so znakmi istého úpadku — ale nie funkčného hiátu — v 10. stor. (Štefanovičová, 1975; Chropovský, 1974). K formulácii problému z hľadiska sídliskovej a hospodársko-mocenskej kontinuity prispel značne aj výskum v Bíni (Habovštiak, 1968).

Zintenzívnenou prieskumnou a výskumnou činnosťou sa jasnejšie určili hranice primárneho staromaďarského zaboru, ktorý nepresiahol nížinnú oblasť Slovenska a dokonca nezasiahol, tak sa zdá, pred polovicou 10. stor. územie severne od Trnavy, Nitra, Levíc, Krupiny, Lučenca a Rimavskej Soboty. Treba tu doložiť, že pri výklade vývoja materiálnej kultúry sa na území Slovenska načrtávala následnosť: slovanská veľkomoravská kultúra, staromaďarská kultúra a potom od polovice 10. stor. najprediskutovávanejšia tzv. belobrdská kultúra. Nerátalo sa s možnou výraznou diferenciáciou vývoja na takom malom území ako je Slovensko, ani s možným časovým prekryvaním sa uvedených troch horizontov v materiálnej kultúre. Teraz, po rozšírení poznatkov o včasnostredovekom osídlení jednotlivých častí Slovenska je zrejmé, že typická belobrdská kultúra (známa napokon len z pohrebísk) je zastúpená len v južných častiach Slovenska; možno ju považovať za obsahovo nadetnický fenomén, na Slovensku typický najmä pre tie územia, kde dochádza k stretnutiu a vzájomnému ovplyvňovaniu sa domáceho slovanského a novoprichodiaceho staromaďarského obyvateľstva. Nové výskumy (Ducové, Trenčín, Bojnice, Beckov) však nasvedčujú tomu, že v priebehu 10. stor. treba rátať severne od primárneho staromaďarského obsadenia s prežívaním sídliskovej štruktúry, ale i zvyškov včasnofeudálnej mocensko-správnej formy, prípadne i nižších foriem kresťanskej cirkevnej organizácie z veľkomoravského obdobia. Ide teraz o konštatáciu faktu, a nie úvahy o tom, o aké organizačné celky išlo a aké vzťahy tieto celky mali k starým Maďarom. Nejde tiež o to, či na tomto území pohrebiská z 10. a 11. stor., na ktorých chýba tzv. belobrdský horizont a zreteľne vystupuje kontinuálny vývoj slovanskej materiálnej kultúry, budeme charakterizovať ako vyznievanie veľkomoravského vývoja, alebo ich označíme z hľadiska globálnych zmien v politicko-organizačnej oblasti za poveľkomoravské.

Oprávnenosť predpokladu o rozdielnom vývoji južných a severnejších častí Slovenska v 10. stor. ilustruje napr. aj výskum pohrebiska v Čakajovciach severne od Nitra (Rejholcová, 1975), ktoré reprezentuje v materiálnej kultúre

10. a začiatku 11. stor. akýsi prechod medzi tzv. belobrdskými pohrebiskami a povelkomoravskými slovanskými pohrebiskami z 10. stor.

Zrejme až v druhej polovici 10. stor., po ukončení vojenských výprav starých Maďarov do západnej a južnej Európy, dochádza k postupnému posúvaniu staromaďarského záboru na sever. Ide však o proces súvisiaci s vytváraním uhorského štátu, teda s koncentráciou vojenskej i politickej moci v rukách jedného panovníka. Feudalizácia a christianizácia sa stali základom politickej doktríny prvých Arpádovcov, a preto nie div, že etnické zretele sa dostali do druhoradej pozície v porovnaní s potrebami cieľavedomej feudalizácie staromaďarskej spoločnosti. Aj keď vieme, že už na vojenských výpravách starých Maďarov v prvej polovici 10. stor. sa zúčastňovali aj slovanskí veľmoži a ich družiny (Ratkoš, 1968), koncom 10. stor. sa stretáme s predstaviteľmi slovanskej aristokracie na čelných miestach po boku panovníka, a to pri potieraní protifeudálnych „pohanských povstaní“ konzervatívnych vrstiev starých Maďarov (Habovštiak, 1968). Hospodárske základy uhorského kráľovstva boli veľmi zručne postavené aj na vyspelej výrobnej štruktúre a skúsenostiach slovanských remeselníkov, najmä na juhozápadnom Slovensku a v Zadunajsku.

Inak sa dívame na problematiku veľkomoravských tradícií v materiálnej kultúre v severnejších častiach Slovenska. Uhorsko rozširovalo svoje hranice na sever pomaly. Proces pripojenia územia Slovenska sa prakticky uzavrel až v druhej polovici 11. stor. obsadením Trenčianskej kastelánie (Ratkoš, 1965). Spomenuli sme už, že z hľadiska vnútorných pomerov sú tu priame predpoklady na prežívanie veľkomoravských organizačných a výrobných prvkov až do prelomu 10. a 11. stor. Treba to uviesť aj preto, že myšlienky o tradíciách vo vývoji materiálnej kultúry v povelkomoravskom období sa niekedy spájajú s ideami o štátno-právnej kontinuite Veľkej Moravy. Napr. pri náčrte optimálnych podmienok na prežívanie veľkomoravskej výroby sa značná úloha pripisuje bielochovátskemu kniežatstvu s jeho možným spätným vplyvom na územie Slovenska už v priebehu 10. stor. (Ratkoš, 1965, s. 149 n.). Podobné úvahy by bolo možné nahodiť aj v súvisi s problematikou expanzie českého Boleslava II. do západných častí Slovenska, a to najmä po posledných prekvapujúcich objavoch z 10. stor. na Pražskom hrade s dokladmi prežívania veľkomoravskej kultúry v prostredí vládnucej vrstvy českého štátu (Smetánka—Hrdlička—Blajerová, 1974).

Domnievame sa však, že ťažisko rozvoja veľkomoravského Slovenska vo výrobnej sfére spočívalo, a to zákonite, v domácich historických a spoločensko-ekonomických podmienkach a že hlavnú líniu zmien v materiálnej kultúre nemožno odvodzovať od mocenských zápasov medzi rodiacimi sa okolitými stredovekými štátmi. Archeologický materiál zatiaľ neumožňuje zachytiť doklady poľskej, alebo českej politickej, resp. vojenskej prítomnosti na Slovensku v 10. stor. až začiatkom 11. stor. Naopak, keď sa od konca 11. stor. začínajú obrysy historického Slovenska vynárať zo zdanlivého neznáma ako súčasť uhorského štátu, vidíme, že komitátna sústava sa buduje na starých základoch veľkomoravskej hradskej sústavy. Netreba tu opäť upozorňovať na známe skutočnosti o slovanských strediskách, ktoré sa stali centrami uhorskej komitátnej sústavy (Bratislava, Nitra, Tekov, Hont, Novohrad, Zemplín atď.). Nové sú však v tomto smere opäť objavy na severnom Slovensku. Napr. mohutná kamenná zástavba Spišského hradu vznikla zrejme už v prvej polovici 12. stor. (Fiala—Vallašek, 1975). Rozbor sídliskovej štruktúry v okolí tohto hradu naznačuje, že tradične preferovaná vrstva nemeckých kolonistov prišla už do plne osídlenej oblasti, ba dokonca ani uhorská vojenská vrstva „kopičníkov“, ktorá sa tu usídlila v priebehu 12. stor., neprišla na neobývaný Spiš. Komitátny hrad

je ešte starší a opieral sa o okolité slovanské výrobné a poľnohospodárske zázemie (Ratkoš, 1965).

Súčasný stav poznatkov je taký, že pri náčrte problematiky kontinuity slovanského osídlenia na severnom Slovensku v 9. až 12. stor. možno v ucelenejšej podobe ilustrovať vlastne len vývoj na Spiši. Treba však pripomenúť, že aj v iných geograficky uzavretých regiónoch (najmä Liptov a Turiec) naznačujú toponymiká a súčasný obraz štruktúry osídlenia (drobné osady v pomerne malej vzdialenosti od seba) možnosť skúmať súvislosti s včasnostredovekou situáciou (archeologické nálezy pozri Pieta, 1972).

V súvisе so začleňovaním Slovenska do uhorského štátu sa natíska aj otázka vývoja majetkovej držby, predovšetkým otázka genézy majetkov svetскеj šľachty, čomu sa popri dôkladnej pertraktácii vzniku kráľovského domínia a cirkevných majetkov nevenovala v odbornej literatúre takmer vôbec pozornosť (pozri Kučera, 1974, s. 12, 13).

Už od konca 11. stor. sa stretáme na území Slovenska pro popise a metáciach cirkevných a kráľovských majetkov s odkazmi na vlastníctvo svetskej šľachty. Sú to, zdá sa, rozsahom niekedy pozoruhodné majetky. Napr. roku 1185 dáva veľmož Stojslav testamentom do rúk cirkvi vlastníctvo celkove pozostávajúce z 11 osád (Marsina, 1971). Zmienka o Nitrianskej Blatnici a Koplotovciach naznačuje, že išlo o vlastníctvo prekračujúce aj výraznú horskú reťaz akou je Považský Inovec. Viacero odkazov na svetských vlastníkov nachádzame napr. aj v známej Zoborskej listine z roku 1113.

Stručné a nepriame zmienky sa však zatiaľ nestali základom sústavnejšieho historického výskumu, takže z hľadiska písomných prameňov zostáva platná konštatácia, že svetská šľachta sa pred 13. stor. v podstate uspokojuje s ústnym vymedzením majetkovej pôsobnosti a problematika svetských majetkov sa rektifikuje podľa všeobecných európskych noriem. Z hľadiska možnej majetkovo-právnej kontinuity z preduhorského obdobia však zásadný význam majú aj mená slovanských svetských vlastníkov. Písomné správy svedčia o tom, že časť slovanských veľmožov získala koncom 10. stor. a v 11. stor. značné vojenské i politické zásluhy pri upevňovaní ústrednej kráľovskej moci, dostala sa i k vysokým štátnym funkciám a zaradila sa ako organická časť do stredovekej uhorskej feudálnej triedy.

Výskum v Hronskom Beňadiku (Habovštiak—Holčík, 1975) však naznačil odlišný variant majetkovo-právneho vývoja. Sieť slovanských hradísk v 9.—10. stor. v oblasti Slovenskej brány (Habovštiak, 1975b; Habovštiak—Holčík, 1976) i súpis majetkov kláštora, naznačujúci absorbovanie staršej, zrejme už preduhorskej štruktúry osídlenia, prvkov správnej organizácie (terra Susolgi) vrátane zvyškov nižšej cirkevnej organizácie (Kňažice), poukazuje zrejme na násilný proces sprevádzajúci vytváranie kráľovských a cirkevných majetkov na úkor staršej — pôvodom slovanskej — včasnofeudálnej vrstvy.

Nezastupiteľnou úlohou archeológie je sledovať problematiku feudálnych sídiel spred 13. stor., charakterizovať ich morfológicky i vo vzťahu k okolitému osídleniu. V posledných rokoch sa získali cenné údaje o vývoji včasno feudálnych dvorcov v 9.—11. stor. (Ducové — Ruttkay, 1976; Trenčín — Fiala, 1976) a o ostrožných hrádkoch, ktoré sa nateraz javia v hornatejších častiach Slovenska ako jedna z morfológicky najvýraznejších foriem opevnených sídiel v 11. a 12. stor. Pokiaľ ide o známu skupinu vežovitých hrádkov, funkciu sídiel drobnej a strednej šľachty nadobúdajú predovšetkým až v období od 13. do 15. stor. (Habovštiak, 1975), a to bez priamej nadväznosti na predchádzajúci domáci vývoj.

V príspevku som načrtnol niekoľko problémov, a to nielen rýdzo archeolo-

gických, ktoré vystúpili do popredia v súvisi s výskumom včasnostredovekého osídlenia na Slovensku. Ukazuje sa, že vývoj slovanského osídlenia Slovenska v 10. až 12. stor. je nevyhnutné sledovať v dvoch rovinách: a) v južných častiach Slovenska už od prvej polovice 10. stor. pod prikrovom staromaďarského obsadenia so vznikom zmiešanej tzv. belobrdskej kultúry; b) severne od tohto územia, ktoré sa v druhej polovici 10. stor. až v 11. stor. dostalo postupne do rámca uhorského štátu, s materiálnou kultúrou priamo nadväzujúcou v rustikalizovanej podobe na veľkomoravské technologické a estetické tradície.

V priebehu 11. stor. tieto rozdiely rýchlo zanikli a v 12. stor. ich za súčasného stavu našich vedomostí nevieme rozpoznať.

Na pozadí tohto archeologického problému osciluje viacero otázok súvisiacich s dejinami, hospodárstvom a spoločenskou štruktúrou na území včasnostredovekého Slovenska po rozpade Veľkej Moravy. Sú to úlohy, na riešenie ktorých je potrebné prehĺbiť a hierarchicky usporiadať plán výskumov i prieskumov v jednotlivých regiónoch v úzkej spolupráci so zástupcami príbuzných historických disciplín a ďalej zjednocovať výskumný program slovanskej a stredovekej archeológie.

Literatúra

- Bokes, F., 1946: Dejiny Slovákov a Slovenska. In: Slovenská vlastiveda. 4. Bratislava.
- Budinský–Krička, V., 1971: Príspevok k výskumu stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku. In: Východoslovenský pravek. 2. Košice, s. 197–225.
- Čaplovič, D., 1976: Výskum románskej sakrálnej stavby vo Svinici. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 76–78.
- Čaplovič, P., 1976: Sídliisko z doby rímskej a slovanskej na Ostrej skale nad Vyšným Kubínom. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975, Nitra, s. 78–82.
- Drenko, Z., 1976: Zaniknuté stredoveké kostoly v Dolných Strhároch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 85.
- Dušeková, S., 1975: Stredoveké pohrebisko v Modranoch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974. Nitra, s. 47, 48.
- Dušeková, S., 1977: Matematicko-štatistické metódy a ich úlohy a možnosti pri demografických analýzach na včasnostredovekých pohrebiskách. In: Celoštátna konferencia stredovekej archeológie venovaná téme „Typy sídlisk v 10.–13. storočí na území Československa a ich vzájomné vzťahy“. Tézy referátov. Nitra. s. 7, 8.
- Egyházy–Jurovská, B., 1976: Zisťovací archeologický výskum v Budmericiach, okres Bratislava-vidiek, roku 1971. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 70. História. 16. Bratislava, s. 55–90.
- Filala, A., 1977: Obytná veža Trenčianskeho hradu. Pamiatky a príroda, č. 2, s. 13–15.
- Fiala, A.–Habovštiak, A.–Štefanovičová, T., 1975: Opevnené sídliská z 10.–13. storočia na Slovensku. Archeol. Rozhl., 27, s. 429–444.
- Fiala, A.–Vallašek, A., 1975: Informácia o výskume Spišského hradu. Archeol. Rozhl., 27, s. 444–446.
- Habovštiak, A., 1968: K otázke datovania hradiska v Bíni. Slov. Archeol., 14, s. 439 až 486.
- Habovštiak, A., 1971: Archeologický výskum stredovekého obdobia na Slovensku. Slov. Archeol., 19, s. 603–617.
- Habovštiak, A., 1972: Stredoveké hrádky na Slovensku. Vlastiv. Čas. 21, s. 2–8.
- Habovštiak, A., 1973a: Stredoveké zaniknuté sídliská ako predmet historickoarcheologického výskumu. Slov. Archeol., 21, s. 221–228.
- Habovštiak, A., 1973b: Historicko-archeologický výskum stredovekých zaniknutých

- dedín na Slovensku. In: Zaniklé stredoveké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů. 2. Sborník prací přednesených na III. celostátním semináři o problematice zaniklých středověkých vesnic (Uherské Hradiště 10.–13. 5. 1971). Uherské Hradiště, s. 9–28.
- Habovštiak, A., 1974: Nález stredovekých hlinených kotlíkov na Slovensku. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 68. História. 14. Bratislava, s. 123–155.
- Habovštiak, A., 1975: Hradisko z 9.–10. storočia v Timačoch. Slov. Archeol., 23, s. 97–118.
- Habovštiak, A.–Holčík, Š., 1973: Archeologický výskum v Hronskom Beňadiku. Vlastiv. Čas., 22, s. 27–30.
- Habovštiak, A.–Holčík, Š., 1976: Archeologické výskumy v Hronskom Beňadiku. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 88–95.
- Hanuliak, V.–Pieta, K., 1976: Výskum v Podturni. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 101–103.
- Heckenast, G., 1970: Fejedelmi (királyi) szolgálnépek a korai Árpád-korban. In: Értkezések a történeti tudományok köréből. 53. Budapest.
- Hoško, J., 1976: Kostolné cintoríny v Liptovskej Mare a Liptovskej Sielnici (výsledky historicko-archeologického výskumu). In: Liptov. (Vlastivedný zborník.) 3. Martin, s. 121–166.
- Chaloupecký, V., 1923: Staré Slovensko. Bratislava.
- Chropovský, B., 1974: Das frühmittelalterliche Nitrava in Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. In: Symposium „Mittelalterliche Stadt“. Göttingen, s. 159–169.
- Kodoňová, M., 1974: Beckov – hrad. Správa o výskume v roku 1973. Pamiatky a príroda, č. 6, s. 17–20.
- Krajčovič, R., 1965: Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 205–252.
- Kučera, M., 1964: K problému včasnostredovekej služobníckej organizácie na Slovensku. Hist. Čas., 12, s. 552–571.
- Kučera, M., 1974: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Štúdie o hospodárskom vývine v 9.–13. storočí. Bratislava.
- Marsina, R., 1971: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. 1. Bratislava.
- Nešporová, T., 1974: Výsledky historickoarcheologického výskumu na Trenčianskom hrade. Vlastiv. Čas., 23, s. 143.
- Pastorek, I., 1976: Archeologické výskumy Okresného múzea v Trnave so sídlom v Hlohovci v roku 1975. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 173–175.
- Pieta, K., 1972: Slovanské osídlenie Liptova v 9.–12. stor., Liptov. (Vlastivedný zborník.) 2. Martin, s. 67–82.
- Plachá, V.–Hlavicová, J.–Keller, I., 1975: Predbežné výsledky archeologického výskumu Devína v roku 1974. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974. Nitra, s. 82–84.
- Polla, B., 1971: Kežmarok. Výsledky historicko-archeologického výskumu. Bratislava.
- Polla, B., 1972: Archeologický výskum v Bratislave na trase most v r. 1967–1970. Archeol. Rozhl., 24, s. 140–147.
- Polla, B., 1975a: Záchraný historickoarcheologický výskum vo Vinnom. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974. Nitra, s. 86, 87.
- Polla, B., 1975b: K problematike počiatkov miest z hľadiska historickej archeológie. Archeol. Rozhl., 27, s. 259–261.
- Polla, B., 1976: Výsledky historickoarcheologického výskumu v Krásnej nad Hornádom. In: Nové obzory. 18. Košice, s. 169–198.
- Ratkoš, P., 1965: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 141–178.
- Ratkoš, P., 1968: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. 2. vyd. Bratislava.
- Rejholecová, M., 1975: Výskum pohrebiska z 11. storočia v Čakajovciach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974. Nitra, s. 87–89.

- Rejholcová, M., 1976: Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove—Bohatej. *Slov. Archeol.*, 24, s. 191—234.
- Remiášová, M., 1976: Archeologický výskum na Hradisku Vyšehrad v roku 1975. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975*. Nitra, s. 189—190.
- Ruttkay, A., 1975a: Hradisko a hrad pri Veľkom Klíži — Klížskom Hradišti. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974*. Nitra, s. 96—97.
- Ruttkay, A., 1975b: Včasnostredoveká rotunda a zaniknutý sídliskový región pri Nitrianskej Blatnici. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974*. Nitra, s. 94—96.
- Ruttkay, A., 1975/76: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. *Slov. Archeol.*, 23, s. 119—216; 24, s. 245—395.
- Ruttkay, A., 1976: Výsledky výskumu v Ducovom na Kostolci v rokoch 1968—1972 a 1975. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975*. Nitra, s. 190—196.
- Slaninák, M., 1975: K otázke stredovekého dedinského domu na severnom Slovensku. In: *Zbor. Slov. nár. Múz. 69. Etnografia*. 16. Bratislava, s. 170—189.
- Slivka, M., 1977: Predbežné výsledky výskumu Šarišského hradu. *Pamiatky a príroda*, č. 2, s. 21, 22.
- Smetánka, Zd.—Hrdlička, L.—Blajerová, M., 1974: Výskum slovanského pohrebišťa za jízďárnou Pražského hradu v roce 1973. *Archeol. Rozhl.*, 26, s. 386—405, 433 až 438.
- Šedo, O., 1976: Druhá sezóna výskumu na hrade Strečno. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975*. Nitra, s. 203—206.
- Štefanovičová, T., 1975: Bratislavský hrad v 9.—12. storočí. Bratislava.
- Točík, A., 1975: Prieskum zaniknutých banských diel v Slovinkách. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974*. Nitra, s. 105—107.

Zu methodischen Problemen der Siedlungsforschung in der Slowakei für das 9. bis 13. Jahrhundert von der Sicht der Besiedlungskontinuität

Der Autor befasst sich im Beitrag mit Fragen der Periodisierung und mit dem Einfluss der geographischen Gliederung der Slowakei auf ihre frühmittelalterliche Entwicklung. Er betont und analysiert konkret die Notwendigkeit einer differenzierten Beurteilung der Entwicklung der gebirgigen und ebenen Landschaften.

Die angedeutete Forderung wird mit den Ergebnissen der in der Slowakei nach 1970 realisierten Geländeforschung dokumentiert. Der gegenwärtige Forschungsstand birgt Keime einer Synthese in sich, die sich wesentlich von den traditionellen Ansichten über die periphere Rolle der gebirgigen Teile der Slowakei vor dem 13. Jh. unterscheidet.

Vom Gesichtspunkt der frühmittelalterlichen Entwicklung ist es evident, dass im 10. und 11. Jh. vor allem in den Gebirgsgegenden nicht nur der Fortbestand grossmährischer Siedlungsformen vorausgesetzt werden kann, sondern auch Reste der vorungarischen machtpolitischen Struktur. Der Autor skizziert jene Elemente, welche aufgrund des heutigen Wissenstandes kontinuierliche Beziehungen andeuten, und zwar in Form von Siedlungen und Häusern, in der Bindung älterer Siedlungen an Kommunikationen, oder in Form von Rohstoffquellen, die in der Zeit des ungarischen Staates ihre Bedeutung einbüssten. Ein selbständiger Abschnitt ist der Skizzierung der Problematik der funktionellen Kontinuität der befestigten Sitze gewidmet.

Der Autor deutet die Richtung der weiteren Forschung an, in welcher sich die enge Verknüpfung der slawischen und mittelalterlichen Archäologie bei der Erforschung der Anfänge der nationalen Geschichte ausgeprägter äussern soll.

L. SKRUŽNÝ

Plně se ztotožňuji se závěry PhDr. A. Ruttkaye, CSc., že hliněnou pec v kolonizovaných podhorských oblastech Slovenska nelze považovat za přínos maďarského etnika do způsobu a kultury bydlení. Hliněnou pec možno spojovat jen s obydlím slovanského etnika, které v rámci vnitřní kolonizace Slovenska proniká i do výše položených, pro zemědělství méně příznivých oblastí.

Slované jako usedlí zemědělci si budovali stabilní obydlí a v nich a někdy i mimo ně kromě otevřených a různě upravovaných typů ohnišť i uzavřený typ otopného zařízení — pec — původně kamennou (již na sídlištích s keramikou pražského typu) a nejpozději do sklonku starší doby hradištní i pec hliněnou.

Hliněná pec začíná početně převažovat nad otevřenými typy otopných zařízení a kamennými pecemi právě v období, kdy by ji měli Slované teprve poznat prostřednictvím kočovných Maďarů. Hliněná pec v této době nabývá převahy i v obydlích Slovanů, kteří do přímého kontaktu s Maďary nepřišli (Skruzný, 1963; týž, 1973).

Kromě toho se u kočovných kmenů a národností, které nemají stálých sídlišť, nikdy nesetkáváme s uzavřenými typy otopných zařízení, ale vždy jen se snadno a rychle upravitelnými otevřenými ohništi (Charuzin, 1896; Nečeva, 1975). Ohniště byla stabilně umístěna i v nerozebiratelných obydlích kočovníků, např. ve čtyřkolo-vých obydlích tzv. „věžích“ Polovců a ve vozových obydlích tatarsko-mongolských kmenů (Nečeva, 1975, s. 36, 40, 41—42).

S uzavřenými typy otopných zařízení se velmi vzácně setkáváme jen u polo-kočovných etnik a národností, které přišly do styku se zemědělským obyvatelstvem, u něhož byla pec běžným vybavením obydlí. Polousedlí kočovníci si budovali stálá zimoviště, do kterých se vždy v pozdním podzimu vracejí se svými stády dobytka. V zimovištích setrvávají do jara, kdy ukončují veškeré práce spojené s výsevem jaří. Ve vesnici zanechávají jen nepočetnou skupinu zemědělců a nemocné jedince a svá stáda vyhánějí na vzdálená pastviště. V době žní přihánějí stáda do blízkosti vesnice, aby sklídili úrodu obilí a znovu svá stáda vyhánějí na vzdálená pastviště (Nečeva, 1975, s. 22). S polokočovným či polozemědělským způsobem života a hospodaření se setkáváme u kmenů a národností, které přicházejí do styku se zemědělci. Například Alani a Bulhaři saltovsko-majacké kultury, žijící v sousedství Slovanů, si budovali stálá zimoviště s obydlími zemního typu, v nichž si, vedle různě upravovaných ohnišť, umístěných zpravidla uprostřed obytného prostoru, budovali po vzoru Slovanů ojediněle i pece v rozích (Nečeva, 1975, s. 30, 49). Polovci si začínají pod vlivem Slovanů budovat stálá sídliště a již ve 13. století užívají pro ně ruského označení izba „izba“ (Nečeva, 1975, s. 38).

Významnou oporou pro názor PhDr. A. Ruttkaye, CSc., může být i materiál jazykovědný. Kočovní Maďaři, kteří po zániku svého kmenového svazu a vytvoření arpádovského uherského státu v souladu s potřebami ekonomiky feudální společnosti pozvolna přecházeli (od 2. poloviny 10. století) k usedlému způsobu života, přejímali od Slovanů, již staletí produkujících zemědělské, sadařské, zelinářské a řemeslné výrobky, bezpočet slov pro jejich označení, dále pro označení pracovních nástrojů, druhů jídel, která sami jako pastevci nepřipravovali, a v neposlední řadě i slova pro označení jednotlivých částí obydlí i jejich vnitřního zařízení. Mezi přejatými slovy nalézáme i termín pro uzavřené otopné zařízení — pec — pest a zařízení pro odvod kouře — komín — kémény (Miklosich, 1884; Bujnák, 1933).

Literatura

Bujnák, P., 1933: Obrátenie Maďarov na vieru kresťanskú. Riša veľkomoravská — sborník vedeckých prác. Osvetová knižnica, sväzok 3a, Praha, s. 369—409. (Věrohodná je pouze ta část studie, ve které se autor opírá o F. Miklosiche.)

- Charuzin, N. N., 1896: Istorija rozvitija žilišča u kočevych i polukočevych turkskich i mongolskich narodnostej Rossii. Moskva.
- Miklosich, F., 1884: Die slawischen Elemente im Magyarischen. 2. vydání. Wien—Teschchen.
- Nečaeva, L. G., 1975: O žilišče kočevnikov juga vostočnoj Evropy v železnom veke (I tys. do n. e. — pervaja polovina II tys. n. e.). Drevnee žilišče narodov Vostočnoj Evropy. Moskva.
- Skružný, L., 1963: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSR. PA, XLIV, s. 234—265.
- Skružný, L., 1973: Pozdně hradištní chlebová pec v Zeměchách. Vlast. sborník společenskovědných prací Oblastního muzea v Roztokách u Prahy, s. 3—13.

